27-82

А. М. МИХХАЙЛӐВ

ЂӐВАШ ҪӖРШЫВӖНЂИ ПРОМЫШЛӖННӐҪ

ОКТ̆АПӖРТИ РЕВОЉУТСИ
10 ҪУЛ ТУЛТАРНӐ ЙУПИ-
ЛЕЙ ЙАЂӖПЕ КӐЛАРНӐ

ЂӐВАШ РЕСПУПЛӖКӖНЂИ
КӖНЕКЕ КӐЛАРАК. УЙРӐМ
ШУПАШКАР ○ ○ 1927 ҪУЛ

ОКЍАПЁРТИ РЕВОЉУТСИ 10 ÇУЛ ТУЛТАРНӐ ЙУПИЛЕЙ ЙАЂӖПЕ КӐЛАРНӐ.

А. М. МИХХАЙЛӐВ

ЂӐВАШ ÇӖРШЫВӖНЂИ ПРОМЫШЛӖННӐÇ

ОКЍАПӖР РЕВОЉУТСИЙӖ ПУЛНИ 10 ÇУЛ ТУЛТАРНӐ ÇӖРЕ

ЂӐВАШ КӖНЕКИ УЙРӐМӖ
ШУПАШКАР—1927 çул

ĕçлесе, сутуилŭ мĕн туса пурăнакан сахал, мĕншĕн тесен пирĕн республĕкре хапрăк-савăтсем сахал, промышлĕннăç вăйсăр. Пирĕн республĕкре кашни 100 çынтан 96 çын çĕр ĕçлесе пурăнаççĕ, 4 анђах ытти ĕçпе пурăнаççĕ.

Халăх тоххођĕ йенђен илсен те, ĕççем çавнашкалах курăнаççĕ.

Вăрçăђђен çапла пулнă: кашни çул (вăтамран) йал хуçайстви—25 мĕлйун тенкĕллĕх йапала панă, алăсталăхпа вĕт промышлĕннăç—7 мĕлйун тенкĕллĕх, хапрăк-савăт промышлĕннăçĕ—3.800 пин тенкĕллĕх, тата тĕрлĕ çĕре кайса ĕçленипе 3 мĕлйуна йахăн тупăнса тăнă.

Кунта та епĕр пирĕн халăх хуçайствинђе промышлĕннăç пысăк вырăн йышăнса тăманнине куратпăр.

Апла пулсан, пирĕн промышлĕннăç çинђен питех калаçмалли пурши вăл?

Пур. Пирĕк промышлĕннăç çинђен хытах калаçмалли пур. Калаçассинђен тата ытларах ĕçлемелли нумай.

Ак пирĕн ђăвашсем хаљ çĕр ĕçĕпе анђах тенĕ пек пурăнаççĕ. Мĕскерлеши — пирĕн

ђăваш çыннин—вăтам хресђенпе, ђухăнăн пурăнăçĕ йăвăрши, йăвăр марши, çăмăлши? Вăл такамшăн та паллă: пирĕн ђăваш çыннин пурăнăçĕ йăвăр. Тăранађђен çимеллĕх тырри çителĕклĕ пулмасť, аш-пăш, сĕт-çу, çăмарта ђăваш çынни тутанмаллăх пек анђах çикелет, унăн çине-пуçне тăхăнмаллăх çителĕклĕ тумтирĕ çук. Пурăнăç нађарланса çитнĕ, калама та çук. Ђăваш йуррисене илсен те, ўлесе йĕрнĕ пек сассем ђас-ђасах илтĕнеççĕ.

Ăçтан килетши кун пек йăвăрлăх, хăçан пуçланса кайнăши вăл?

Вăл ак мĕнтен килет: пире çĕр пурăнма çителĕклĕ параймасť, мĕншĕн тесен пĕр йенђен пирĕн çĕрĕ питĕ сахал, тепĕр йенђен хамăр ăна лайăх, ăслăлăх кăтартнă пек ĕçлеме пултараймастпăр.

Пурнăçа йусаса йарас тесен мĕскер тумаллаши ĕнтĕ? Пурăнăç нађарри пĕр йенђен çĕр сахаллинђен килет, терĕмĕр. Анђах çĕре нумайлатма пултаракан майсем çукпа пĕрех, вăл йенђен çĕн çĕре куçарса йани, тата йурăхсăр çĕрсене йусани анђах пăртак пулăшса тăма пултарať, çапах та нумайлатасси çинђен питех калаçмалли те çук.

Пирĕн ҫавăнпа та ҫав пур пек ҫĕр ҫинҫе ытларах йапала тума тăрăшмалла. Ăна ҫĕре ҫĕнĕлле ĕҫлеме тытăнсан, анҫах тума пулаť. Ҫав ĕҫе кашни ҫĕр ĕҫлекен ҫыннăн тимлесе тытăнас пулаť, вара тин вăл ĕҫ акрономсемпе пĕтĕм правиттĕлствă пулăшса пынипе малалла кайĕ.

Ҫĕр ĕҫĕ пирĕн нумайранпа ĕнтĕ хĕнлĕхе кайнă. Пĕр вĕреннĕ ҫын, Шмоллер, калана тăрăх, ҫĕре виҫĕ пусă туса ĕҫленĕ вăхăтра пĕр тăваткал ҫухрăм ҫĕр ҫинҫе 18 ҫынран пуҫласа 37 ҫын таранҫҫен анҫах ҫителĕклĕ пурăнма пултараť. Пирĕн—Ҫăваш Республĕкĕнҫе хаҫ кашни тăваткал ҫухрăм пуҫне 56 ҫынна йахăн тивет. Хăвăрах шухăшласа пăхăр ĕнтĕ: 37 ҫын вырăнĕнҫе 56 ҫын пурăнаҫҫĕ пулсан, вĕсем ăҫтан ҫителĕклĕ пурăнҫҫăр ĕнтĕ.

Кашни тăваткал ҫухрăм пуҫне 37 ҫын ытла тиве пуҫлани вăл ҫылайранпа килет. Кĕтерин патша вăхăтĕнҫех ҫăвашсен арҫын ҫун пуҫне 4 теҫеттин анҫах тивнĕ, ытти вырăнсенҫе ун ҫух ҫĕр йепле аслă пулнă!

Ҫăвашсен ҫĕр сахалли вăл вырăс патшисем вĕсене хĕстерсе савăлласа лартнинҫен килет.

Ҫав тахҫантанпа пулса пухӑнса пынӑ йавӑрлӑхсене пирӗн йепле те пулин сахалтарах вӑхӑтра пӗтерсе, пурӑнӑҫа йусаса йарас пулаттӑ.

Анђах пӗр ҫӗр ӗҫне кӑна йусанипех ҫитмест.

Пирӗн респуплӗкре ытлашши ҫын вӑйӗ 40 пинрен те иртет. Ҫав 40 пин ытлашши ҫын халӑх хуҫайствине сийенрен пуҫне ним те памаҫҫӗ халђ.

Ҫӗр ӗҫне кирлӗ таранах йусаса йарсан та, ҫапах та ҫав ытлашши вӑй вырнаҫайас ҫук, ҫапах та ҫӗр пирӗн респуплӗке кирлӗ таран пурлӑх парас ҫук.

Халђхи вӑхӑтра пирӗн респуплӗкрен тӗрлӗ таварсене нумайӗшне ђӗрӗллех турттарса кайаҫҫӗ. Пирӗн патран мӗн ђул вӑрман ђӗрӗлле кайаттӑ. Тир, тапак, ҫӗтӗк тата ытти таварсем те. Пирӗн, сахал пулин те, ҫапах та ҫӗр ӑшӗнђе выртакан кирлӗ йапаласем те пур. Фосфорит, торф, тӑмсем, слантсӑ т. ыт.

Ҫав йапаласем халђ пирӗн респуплӗке кирлӗ таран усӑ параймаҫҫӗ. Вӗсене кунта ӗҫлесе хаклӑрах таварсем туса сутсассӑн, респуплӗкшӑн усӑ ытларах пулнӑ пулӗђђӗ: пӗр йенђен укҫа ытларах кӗнӗ пулӗђђӗ, тепӗр йенђен кунти ҫынсем ӗҫ тупнӑ пулӗђђӗҫ.

Çавăнпа та пирĕншĕн промышлĕннăçа. шултрине те, вăтаммине, вакки-вĕттине те, вăйлăлатса йарас ĕç питĕ пысăк ĕç пулса тăраӗ.

Пирĕн республĕккă хуçайствин сăнĕ маларшне нумай улăшăнмалла пулаӗ.

Ĕлĕк ђăваш çĕршывĕнђе промышлĕннăç ма ӳсмен.

Ак хамăр çумри Ђулхула кĕпернинe пăхарха: унта промышлĕннăç пирĕн пек мар, вăйлă, темĕн ђухлĕ хапрăк-савăт, тем ђул ĕçлекен. Унта промышлĕннăç ӳссе вăйланса кайнă, пирĕн патра ун пек пулман.

Мĕншĕнши вăл?

Истори кăтартнă тăрăх, ĕлĕк ђăвашсем хĕвелтухăçпе те, хĕвеланăçпе те, кăнтăрлапа та вăйлă сутă тунă, промышлĕннăç та вĕсен хушшинђе ђылай аталанса пынă, вакки-вĕтти те анђах мар, шултăри те: кимсем тăвас ĕç, тир-сăран ĕç, тимĕр-пăхăр ĕç т.ыт. Ђăваш хушшинђе тĕрлĕ маçтăрсем нумай пулнă. Ĕлĕк авал, славенсем çăпатапа çӳренĕ вăхăтра пăлхарсем (ђăвашсем) атă тăхăнса çӳренĕ.

Кайран çав авалах пуçланса кайнă промышлĕннăç ма ӳсмен, ма пăђланса ларнă пулаӗха вăл?

Вырӑс патши тарҫисем ҕӑвашсене лайӑх вырӑнсенҕен, шыв хӗррисенҕен, хуласенҕен хӑваласа кӑларса йараҫҫӗ, вӗсене пулӑ, кайӑк таврашӗ тытма та, вӑрман касма та ҕараҫҫӗ, арман таврашсем ҫине пысӑк куланайсем хураҫҫӗ: вара армансем те хупӑнса лараҫҫӗ; хӑшхӑш ӗремесе ҕӑвашсене ирӗксӗр пӑрахтараҫҫӗ (тимӗр, йӗс ӗҫӗ), хресҕен алӑсталӑх йапалисене: тӑлла, пир, ҫӑпата, крепле, кӗреҫе таврашӗсене хуласенҕен, йармӑркӑсенҕе хӑйсене тухса сутма ҕараҫҫӗ, тӗрлӗ хресҕен йапалисене те: ҫу-шур, кӗрпе, ашпӑш, ҫӑнӑх, хур-кӑвакал— ҕӑвашсем вырӑс хуҫасене анҕах сутма пултарнӑ, панкӑсенҕен ҕӑвашсене укҫа таврашӗ паман, вӗсем пысӑк проҕҕӑнпа улпутсенҕен, хуҫасенҕен анҕах илме пултарнӑ, хресҕенсене калама ҫук пысӑк куланай тӳлеттерсе сӑрӑхтарса тӑнӑ.

Кунти маҫтӑр ҕӑвашсене ытти ҫӗре ирӗксӗр илсе кайса пӗтернӗ: вӗсене партти-парттийӗпе карапсем тунӑ ҫӗре Атӑл, Тон, Палтти тинӗсӗ ҫине, Аҫтӑрхана, пулӑ тытнӑ ҫӗре тата ытти ҫӗрсене те илсе кайнӑ. Аслӑ Петӗр, текен, патша вӑхӑтӗнҕе ҕӑвашсем хушшинҕен пӗтӗм тимӗрҫӗсене пуҫтарса тухса кайнӑ.

Çапла вара пĕтĕм суту-илӳ, промышлĕннăç, промысла, ĕремес ĕçĕсем вырăс хуçисем аллине кĕрсе ӳкнĕ. Вырăс патшалăхĕшĕн те, вырăс хуçисемшĕн те кунта промышлĕннăç ӳсни кирлĕ пулман. Кунти ђĕр тавара ытти çĕрти савăтсене илсе кайнă, хуçасем ахалех кăсйасене пысăк усламсем ђиксе тăнă.

Çапла вара ђăн авал ђăваш хушшинђе аванах ӳсме пуçланă промышлĕннăç сӳнсе ларнă, хуçайствăн ђĕлпĕрĕсем вырăс патшин тарçисем аллине кĕрсе ӳкнĕ. Лешсем ђăваш йунне ерешменсем пек ĕмсе тăнă. Ђăваш хуçайствин ђĕлпĕрĕсем патша тарçисен аллинђе пулнă пирки пирĕн хуçайствă çуллен çул сăрхăнса пырса, пĕтĕмпех пĕтсе ларас вĕçне çитнĕ, вăйлă промышлĕннăç çинђен калаçмалли те пулман.

Ђăваш çĕршывĕнђе вăрçăђђен мĕнле промышлĕннăç пулнă.

Малтан патша влаçĕ кунта промышлĕннăç ӳсессине хирĕç пулнă пулин те, кайрантарах иртнĕ ĕмĕрте йулашки çулсенђе, кунта ĕçлекен вăй йӳнĕ пирки, тĕрлĕ хапрăк-савăтсем ларткала пуçланă.

Вăрçăђђен пирĕн респуплĕккĕре хапрăк-савăтсем, пысăккăраххисем, çаксем пулнă:

Хăма çуракан савăтсем:

1. Шупашкарта Йехрем савăђĕ,
2. Шупашкартан инçех мар, Атăл леш айăккинђе, Миљуттĕн савăђĕ,
3. Вăл савăтран инçех мар Пушкар савăђĕ,
4. Шупашкартан çӳлерех Атăл ку йенђе Коптар савăђĕ,
5. Унтан инçех мар Çӳктер савăђĕ,
6. Шупашкартан айалалла, Çителникăвă йал патĕнђе çав йал йатлă савăт,
7. Криуш савăђĕ, çав йатлă йал патĕнђе,
8. Куславкка патĕнђе Куславкка савăђĕ,
9. Йетĕрне уйесĕнђе Пантĕк патĕнђи савăт,
10. Çĕмĕрлепе Мĕçлет, унтах Улхаш савăђĕсем,
11. Йĕпреç уйесĕнђе Шăмăрш савăђĕ,
12. Унтах—Вырăс Ђуккал патĕнђи савăт,
13. Унтах—Йĕпреç савăђĕ,
14. Улатăр уйесĕнђе—Улатăрта виççĕ,
15. Унтах—Алтыш стантсинђи савăт,
16. Унтах—Нисовккă йал патĕнђи савăт,
17. Атăл хĕринђе тата туса пĕтермен сăвăт пулнă.

18 Йĕпреç уйесĕнђе Пуйинск савăђĕ.

19. Краснойарти савăт } Мари оплăçне кайнă.
20. Луковри савăт. }

Йăваç каскалакан савăтсем:

1. Урмар стантсинҫи сĕтелпукан хапрăкĕ,

2. Улатăр уйесĕнҫе, Карты текен йал патĕнҫе фанера савăҫĕ,

3. Вăрçă вăхăтĕнҫе вăрçă хатĕрĕсем тумашкăн савăт Шупашкарта туса лартнă.

Хими промышлĕннăçĕ.

1. Шупашкара хирĕç Атăл леш йенҫе скĕпитар савăҫĕ.

2. Тройар скĕпитар савăҫĕ. (Мари оплăçне кайнă.)

Йалхуçайстви промышлĕннăçĕ.

1. Йетĕрне патĕнҫи çу çапакан савăт,

2. Çавăнтах ереке савăҫĕ,

3. Шупашкарта ереке савăҫĕ,

4. Сĕнтĕр Вăрри патĕнҫе ереке савăҫĕ,

5. Улатăрта ереке савăҫĕ.

Тата савăт майлă пысăк армансем те ҫылай пулнă. Ун пек армансем Улатăрта виççĕ пулнă, Шăхран, Сĕнтĕр Вăрри, Пăраҫкав, Куславкка тата ытти вырăнсенҫе те пулкалана, мĕн пур 30 йахăн.

Тимĕр ĕçлекен савăтсем.

Тимĕр ĕçлекен савăтсемех пирĕн респуплĕкре пулман, пĕр пысăкрах маçтĕрскисем анҫах пулнă: пĕри Шупашкарта, тепри Улатăрта, виççĕмĕш Шăхасан патĕнҫе.

Сăран савăҫӗ.

Пысăкрах сăран савăҫӗ, Шупашкарта анҫах пулнă.

Кӗнеке таврашӗ ҫапакан промышлӗннăç.

Типокрафисем Шупашкарта, Çӗрпӳре, Йетӗрнере пулнă, анҫах вӗсем наҫарскерсем çеç пулнă.

Пирӗн республӗкри промышлӗннăç мӗнле мӗнле таварсем туса кăларнă?

Ак çакăн пек таварсем: тӗрлӗ хăма, паркет, йăвăç çăмӗ, фанерă, йешҫӗксем, сӗтелсем, пукансем, кăраваҭсем, скӗпитар, сăмала, çу, олифă, ерех, çăнăх, сăран, тӗрлӗ тимӗр таварсем.

Мӗн пурӗ 3.800 пин тенкӗллӗх.

Хапрăк-савăтсем пурӗ те тенӗ пекех хуçасем аллинҫе пулнă.

Вăрçăсемпе выçлăх вăхăҫӗ.

Вăрçăсем вăхăтӗнҫе промышлӗннăç халсăрланнă çемӗн халсăрланса пыраҭ.

Пӗр йенҫен йусамасăр ӗçленипе çурҫӗсем те, машшинăсем те хавшаса пыраççӗ, тепӗр йенҫен ҫас-ҫасах ҫӗр тавар çитеймест, виççӗмӗш йенҫен ҫылай претприйаттисем*) (1921-мӗш

*) Хапрăк-савăтсем.

çулта 92) патшалăх аллине илнипе вĕсене тытса тăрса ĕçлеттерме пултаракан çынсем те сахал пулнă, тăваттăмĕш йенҫен выçлăх вăхăтĕнҫе апат çимĕç çук пирки ĕçлекенсем саланкалани те пулнă, унтан тата ĕçлеккеннисем те выçă пирки аран-аран анҫах ĕçлекеленĕ.

Çав вăхăтсенҫе виçĕ савăт çунса кайнă: Йетĕрнери, Улатăрти ерех савăҫĕсем тата Йĕпреçри хăма çуракан савăт.

1921-мĕш çулсем çинҫен Ĕçтăвком отҫоҫĕ ак мĕн калаť:

„1921-мĕш çулăн çурринҫен пуçласа, çимĕç çук пирки, Ҫăваш Оплăçĕнҫе нумай хапрăк-савăтсем ĕçлеме ҫарăнҫĕç. Вĕт промышлĕннăçпа алăсталăх промышлĕннăçĕсем те питĕ ҫакрĕç. Промыслă копператсийĕ, алăстаçсен пĕрлешĕвĕсем, ĕç артелĕсем саланса арканса пĕтнĕпе пĕрех. Кĕркуннепе хĕлле промышлĕннăçшăн татах ытла йăвăр пулҫĕ: савăтсем нумайĕшĕ ĕçлемерĕç, ĕçлекенсемпе слушăшҫисем çăкăр шыраса, саланса пĕтрĕç. Çак çулсенҫе пирĕн промышлĕннăç йапала тăвасси, вăрçăҫҫенхинҫен шутласан, 5—6 проҫҫăнран та иртмест“.

Тепĕр отҫот унтан та сахалтарах кăтартаť. Вăл ак мĕн калаť:

„Çак претприйаттисен йапала туни, вăрçăђенхинђен шутласан, 2—3 прођђăнран та иртмест пулмалла“.

Ку отђот алăсталăх промышлĕннăçĕ çинђен ак мĕн калаť:

„Алăсталăх промышлĕннăçĕ, выçлăх пирки, вăрçăђенхинђен шутласан, 1%-ран та ытла памарĕ, ђўк уйăхĕнђен пуçласа пĕтĕмпех ĕçлеми пулса ларђĕ. Выђăхпа ђĕр тавар çукки—пĕтĕмпех пĕтерсе хуђĕ“.

Çав тĕрлĕ йăвăр пулнă промышлĕннăçăн пурăнăçĕ вăл вăхăтра.

Анђах çапах та калас пулаť: вăхăт тем пек йăвăр пулнă пулин те, çав вăхăтра Шупашкарти типокрафийе пĕтĕмпех тенĕ пек çĕнетсе тунă, тата тепĕр типокрафипе електростантси тума хатĕрленĕ.

Промышлĕннăç аталанаť.

Выçлăх вăхăтĕнђе антраса промышлĕннăç пирĕн нумай вăхăт ура çине тăрса çитеймерĕ. Тата тепĕр йенђен ак мĕн калас пулаť: пирĕн промышлĕннăç—вăл оплăç пулнă ђух, Хусан кĕпĕрнинђен хăйне тивĕçлĕ тыткаламалли йапаласем илсе тухайман, промышлĕннăçа йусама çавă та кансĕрлесе тăнă.

1922-мӗш çул пуçланнӑ çӗре Халӑх Хуçайствин Канашӗ аллинҫе 91 хапрӑк-савӑт, арман-мӗн пулнӑ. Ҫасах вара нумайӗшне ӗлӗкхи хуçисене тавӑрса памалла пулнӑ. Ҫав çулах çуркунне патшалӑх аллинҫе пӗр 30-шӗ анҫах йулаççӗ: 17 хӑма çуракан савӑт, 6 арман, 1 çу çапакан савӑт, 1 йӑвӑç каскалакан савӑт, 1 тимӗр ӗçӗн маçтерскийӗ, 1 тир савӑҫӗ, сӗтел-пукан хапрӑкӗ, тата типокрафи. Кусем ун ҫух пур те Халӑх Хуçайствин Канашӗ аллинҫе пулнӑ.

Кӗркуннерехпе промышлӗннӑçа хамӑрах йусас шанҫӑк пӗтет пулмалла та, Атӑл çинҫи ҫи лайӑх 5 савӑта мӗн пур пурлӑхӗпе „Средневолголес" текен треса, типокрафийе Кӗнеке Кӑларакан Уйрӑма параççӗ, ыттисене хӑшне пӗрне тара паркалаççӗ. Ҫапла вара Халӑх Хуçайствин Канашӗ аллинҫи промышлӗннӑç сапаланса пӗтет, лешӗ çара çӗре, тенӗ пек тӑрса йулаҭ.

„Средневолголес" текенни ӑна панӑ савӑтсене ӗçлеттерес вырӑнне унта пур пек йапаласене анҫах туртарса кайса пӗтере пуçларӗ, 100 пин тенкӗллӗх ытла илсе кайрӗ пулмалла.

Вара пирӗн промышлӗннӑç пуçтарӑнма аталанса йусанма 23—24-мӗш çулта тин тытӑнаҭ.

Ĕçтăвком „Средневолголес“ ĕçĕсене кура, савăтсене кайалла илет, анҫах вăл вăхăта çав савăтсенҫе тыткаламалли йапаласем сахал йулаççĕ.

Вăрман промышлĕннăçне пуçтарса, Ҫăвашлестрест туса хурат̆. Йетĕрне савăтне, Урмарти сĕтел-пукан хăпрăкне кашнине уйрăм устав çине куçарса трестсем пек ĕçлеттерме тытăнат̆. Патшалăх суту-илӳне пĕрлештерсе „Пайторк“ туса хурат̆. Скĕпитар савăҫĕпе тир савăҫне Пайторка тара парат̆.

Пирĕн промышлĕннăç, çапла çаралса йулнăскер, хăйĕн ĕçĕнҫе укçа тенкĕ çитменнипе аптăраса тăнă. Тыткалама укçа тенкĕ çитменни ĕçе ӳстерме, сарма питĕ кансĕрлесе тăнă.

Çавăнпа та 1924 çулта Ĕçтăвком Тĕп Правиттĕлствăран хапрăк-савăтсене йусама тата промышлĕннăçа ĕçленĕ ҫух тыткалама 3 мĕлйуна йахăн укçа ыйтат̆. Вăл ĕçе тума йатарлатса Мускава çын йарат̆.

Вара çав ыйту тăрăх правиттĕлствă про мышлĕннăçа хăй ĕçĕнҫе тыткалама 600 пин тенкĕ парат̆. Иртнĕ çулта тата 400 пин тенкĕ парат̆. Çапла вара пирĕн промышлĕннăç сывлăша çавра пуçлат̆.

Промышлĕннăç аталаннă майĕпе панккăсем те укçа кивçен ытларах пара пуçлаççĕ.

1923 – 24-мĕш çултан пуçласа, унӡӡен арканса саланса пыракан промышлĕннăç ӳсе пуçлаӑ, çултан çул хăй майĕпе пысăк утăмсем тăва пуçлаӑ

Пирĕн промышлĕннăçăн пурăнăçĕ, ман шухăшпа, çав Йетĕрнери савăт иртнĕ çулсенӡе мĕнле ĕçлениненӡен аван курăнса тăраӑ. Ăна илсе пăхар-ха.

Вăрçăӡӡен Йетерне савăӡĕ 450 пин пăт вăрă ĕçленĕ. Ăна 100% выранне хурăпăр.

1919	çулта— 29	пин пăт	—53%
1920	çулта— 61	пин пăт	—13%
1921	çулта— 74	пин пăт	—16%
1922	çулта— 99	пин пăт	—29%
1922—23	çулта—277	пин пăт	—61%
1923—24	çулта—144	пин пăт	—32%
1924—25	çулта—300	пин пăт	—66%
1925—26	çулта—500	пин пăт	—110%

Халăх Хуçайствин Канашĕ аллинӡи пĕтĕм промышлĕннăçа илсен те, епĕр ӡылай ӳснине куратпăр. Епĕр малашне пĕтĕм промышлĕннăç çуллен мĕн ӡухлĕ тавар кăларнине илсе пăхăпăр. Пирĕн алăра 1923 çулӡӡенхи ӡыхвăрсем (укçапа шутлани—ун ӡух çирĕп укçи те пул-

ман) ҫук, ҫавӑнпа епӗр 1923—24 ҫултан пуҫласа анҫах илӗпӗр.

1923–24-мӗш ҫулта Халӑх Хуҫайстви Канашӗ аллинҫи промышлӗннӑҫ тавар, вӑрҫӑҫҫенхи хакпа—шутпа, 750 пин тенкӗллӗх тунӑ.

1924—25-мӗш ҫулта 1.800 пин тенкӗллӗх,

1925—26-мӗш ҫулта 2.800 пин тенкӗллӗх, хаҫхи шутпа 5 мӗлйун тенкӗллӗх ытла. Кӑҫал унтан тата ытларах пулаҭ пулмалла.

Майӗпе ӗҫлекенсем те ӳссе пыраҫҫӗ. Вӗсем хушшинҫе ҫӑвашсем те ҫулленех нумайланаҫҫӗ. Ӗҫлекенсене ҫӑвашран хатӗрлеме 2 хапрӑк-савӑт шкулӗ уҫнӑ: Пӗри Урмарти хапрӑкра, тепри Шупашкарти типокрафинҫе. Вӗсенҫе ҫӑваш аҫисем пӗр ҫӗре йахӑн хапрӑк-савӑт ӗҫне вӗренеҫҫӗ. Кӑҫал Шупашкарта тепӗр шкул уҫӑлаҭ.

Ӗҫ ӳсӗмӗ те ҫултан ҫулах ӳссе пыраҭ. Йетӗрне савӑтӗнҫе вӑл тӗлӗшрен епӗр вӑрҫӑҫҫенхинҫен иртерне ӗнтӗ. Урмар хапрӑкӗнҫе вӑрҫӑҫҫенхи патне ҫитетпӗр, вӑрман промышлӗннӑҫӗнҫе ҫитнӗ пулас пулаҭ, унта тӗллипаллипе калама йавӑр, мӗншӗн тесен вӑрҫӑҫҫенхи ҫыхвӑрсем ҫук.

Ӗҫ укҫи тӗлӗшӗнҫен те ӗҫ ҫулленех йусанса

пырат̆. Йетĕрне сават̆ĕнђе вăрçăђђенхинђен иртнĕ, Урмар хапрăкĕнђе çите пырат̆, вăрман промышлĕннăçĕнђе ирте те пырат̆ пулмалла.

Анђах тавар хакĕсене илсен, унта калас пулат̆, ĕç аван пынийех курăнмаст̆. Хаљ пирĕн тавар хакĕсене йӳнетес ĕç питĕ пысăк ĕç вăл. Йулашки çулсенђе пирĕн промышлĕннăç тăвакан тавар хакĕсем ђылай ӳсрĕç. Кăçал та сĕтел-пукан, хăш тĕслĕ ђус хăй хакĕсем ӳсрĕç, çу таврашĕн анђахрах ӳкрĕç. Сутакан хакне, ђăнах та, епĕр пуринне те ӳкертĕмĕр. Анђах вăл услама ђакарнипе кăна пулђĕ. Халăх Хуçайстви Канашĕн аллинђи промышлĕннăç иртнĕ çулсенђе, ик çул хушши, çуллен 300 пин тенкĕшер ытла услам парса тăђĕ. Вăл пирĕн промышлĕннăçа ура çине тăма ђылай пулăшрĕ.

Малашне тăвакан таварсен хăйсен хакне ӳкерме пĕтĕм вăйпа тăрăшас пулат̆.

Промышлĕннăçа вăй кĕрсе пынă майĕпе, хамăр та пăртак ура çине тăнă майĕпе, хапрăк-савăтсене те йусаса майлаштарма тытăнтăмăр.

Вăрçăсемпе выçлăх вăхăтĕнђе пирĕн хапрăк-савăтсем йапăхса çитрĕç: çуртсем те машшин таврашĕсем те кивелсе кайрĕç. Çӳлте кала-

нăђђĕ, тата хăшхăш савăтсем çунса йурăхсăра тухни те пулнă.

Хапрăк-савăтсене йусас ĕç хуллен çултан çул çакăн пек пулса пыђĕ.

1923—24-мĕш çулђђен йусама, тата ытти тăкаксене ђăтма Ђăвашлеспа Йетĕрне савăтне Ĕçтăвком пĕр çитмĕл пин пăта йахăн тырă пађĕ.

Хапрăк-савăтсене планлă йусас ĕç 1923—24-мĕш çултан анђах пуçланса кайрĕ.

Вăл çулне хапрăк-савăтсене йусас тĕлĕшпе 12.490 тенкĕ расхут тунă. Вăл шутра: Йетĕрне савăђĕ—4.101 тенкĕ, Ђăвашвăрмантресĕ—6.796 т., „Йетинствă" хапрăкĕ —1.592 тенкĕ.

Çав укçасемпе мĕн-мĕн тунă?

Йетĕрне савăтĕнђе арман, столовăй, тата лупас туса лартнă.

Вăрман тресĕнђе: Пуинскăри хăма çуракан савăтра икĕ хăма çуракан рамă лартнă, ĕçлекенсем вађђи клуп тунă, хăма çуракан сарайа аслăлатнă, тата ытти вак ĕçсене тунă. Коптаркка савăтĕнђе кирлĕ пек çуртсем лартнă.

„Йетинствăра" клуппа сарай тунă, тата ытти йапаласене пăртак йусанă.

Çав укçана опорот кăпиталĕпе ĕçлекенсен пурнăçне йусамалли шутран илнĕ.

1924—25-мĕш çулта 82.913 тенкĕ пĕтернĕ. Ăна опорот кăпиталĕнҫен (21.716 т.) çĕнетмелли кăпиталтан (59.800 т.), ĕçлекенсен пурăнăçне йусамалли кăпиталтан (1396 т.) илнĕ.

Вара çав укçапа Йетĕрне савăтĕнҫе çуртйĕрсене, машшин таврашĕсене йусанă, çĕнетнĕ, Кҫашихха стантсинҫе склатпа пӳрт тунă, тата савăтра рати тытакан стантси лартнă, мĕн пурĕ 54.113 тенкĕллĕх. „Йетинствăра“ çĕнĕ 50 лаша вăйлĕ, твикăттĕл лартнă, тата пăс хуранне йусанă — 15.896 тенкĕллĕх; Вăрман тресĕнҫе: Пуинск савăтĕнҫе ĕçлекенсем ваҫҫи касăрма, тата кантур ваҫҫи çурт лартнă, тата ытти ĕçсем те пулкаланă, Сӳктер савăтĕнҫе машшин таврашне йусанă, Мускаври кантур ваҫҫи çурт тунă,—мĕн пурĕ 12.903 тенкĕллĕх расхут курнă.

1925—26-мĕш çулта хапрăк-савăтсене йусас тĕлĕшпе 250 пин тенкĕ ытла пĕтернĕ.

Йетĕрне савăтĕнҫе тĕрлĕ çурт-йĕрсене йусанă, çĕнĕрен машшинсем лартнă—мĕн пур расхут 101.841 тенкĕллĕх пулнă.

„Йетинствăра“ çуртсемпе машшинĕсене йусаса 18.600 тенкĕ пĕтнĕ.

Ҫăвашвăрмантресĕнҫе йусас тĕлĕшпе мĕн

пур расхут 203.287 тенкĕллĕх пулмалла пулнă план тăрăх. Анђах вăл расхута трес пĕтĕмпех ђăтма пултарайман, пĕр 110 пин ытларах çеç расхутланнă. Вăл шутпа Сӳктер, Миђуттин, Кире, Пуинск, Алтăш савăђĕсене йусанă.

Çак ђыхвăрсенђен епĕр хапрăк-савăтсене йусас ĕç ытла та вăрахăн пынине куратпăр. Вăл йенђен пирĕн нуша пысăк. Хапрăк-савăтсем кивелсе пыраççĕ. Вĕсене йусамалла, тата çĕнĕрен те тумалла. Укçа-тенкĕ çителĕклĕ мар. Çавăнпа та пирĕн халђ, йусайман пирки, ĕçлемесĕр ларакан савăтсем те пур.

Çавна кура, мĕнле те пулин, вĕсене ђĕртсе йарас тесе, тата кăçал ђылайĕшне йусаççĕ.

Хамăр правиттĕлствă йышăннă план тăрăх Ђăвашвăрмантресĕ валђи — 603.537 тенкĕ, Йетĕрне савăђĕ валђи—104.369 тенкĕ, „Йетинствă“ вырăнне хапрăк тума мĕн пурĕ 1.500 пин тенкĕ ытла (кăçалах 518.506 тенкĕ), ереке савăђĕсене йусама 250 пин ытла кирли курăнђĕ. Тата халђ, йулашки вăхăтра, Халăх Хуçайствин Тĕп Канашĕ скĕпитар савăђĕ тума шут тытрĕ.

Çапла мĕн пурĕ мĕлйун çурă ытла тухаť. Ăна хамăр вăйпа ђатайас çукки паллах. Тĕпрен

те парасси ытлах куранмаст. „Йетинства“ выранне Çемерлере хапрак тума кăçалах парас çукки паларђе енте.

Çапла çав шухăшласа хунине пурне те кăçвл та тăвийас çук.

Ђăвашвăрмантресе пер 200 пин ытларахлăх, Йетерне савăђе 70 пинлех, тата ерех савăђесем 150 пинлехе йахăн тăваççе пуљ тесе шутлама пулат хаљ. Çапла кăçал хапрак-савăтсене йусас çере пер 400 пин ытларах петермелле пулат.

Кăçал çапла Сентер-вăрринђи ереке савăтне йусаса петеретпер. Йетернери çунса кайнă ереке савăтенђе çурђесене йусаса çитерме шухăш пур, машшин таврашне çитес çул йусаса петерсе савăта еçе йамалла пулат. Тата Урмарти хапрак ваљђи пер çене çурт тăватпăр.

Теп Çпирт Шупашкарти ереке савăтне йусаса еçлеттерме тытăнђе.

Çапла енте Халăх Хуçайстви Канашен алинђи претприйаттисенђен йусамаллисем армансем (Улатăрта) анђах пек йулаççе.

Кусемсер пуçне револђутси хыççăн Шупашкарта, Сентер-вăрринђе, Çерпуре електриђђества стантсийесем тунă, весем хаљ елек

нихçан електриҁҁёстваॅ çутти курман хуласене електриҁҁёстваॅ çутти парса тăраççĕ.

Шупашкарта çĕнĕрен тенĕ пек икĕ ҁылай пысăк типокрафи туса лартрăмăр. Тӳрех калас пулаॅт, Шупашкар пек хуласенҁе ун пек типокрафисем сахалтарах пулмалла ытти çĕрсенҁе. Вĕсем ҁăвашăн авалтан пыракан тĕттĕмлĕхĕпе çапăçас ĕçре пысăк вырăн йышăнса тăраççĕ. Вĕсем çулталăкне темиçе теçеткă кĕнеке, шурнал, тата хаçатсем ĕçлесе кăларса, ҁăваш хушшине ĕçлеме йарса тăраççĕ.

Кăçал епĕр промышлĕннăç тĕлĕшпе тата ик-виç савăнмалли йапала куртăмăр. Йĕпреç уйесĕнҁе Купӈа йатлă копператтив крахмал савăҁĕ, Шупашкарти вăрман ерттелĕ хăма çуракан савăт туса лартрĕç.

Епĕр респуплĕкри промышлĕннăçа пĕр патшалăх вăйĕпех туса вăйлăлатса йаратпăр, тесе шухăшламастпăр. Вăл ĕçре хресҁенсем те копператтивсем урлă нумай ĕçлемелле. Вăл тĕлĕшрен крахмал-мĕн савăҁĕсене, çавăн пек вакрах савăтсене, копператтивсем ҁылай тăвасса ĕмĕтленетпĕр. Çавăнпа та çав ик савăта хресҁенсем хăйсем копператтив урлă туни пирĕн респуплĕкри хуçайстваॅ ĕçĕнҁе вăл паллă вырăн

йышăнаҭ, çавăнпа та вăл ĕççем, хресҭенсем хăйсем пикенсе, хăйсем пуçласа тунăскерсем пире савăнтараççĕ.

Октăпĕр револҭутси пулни вунă çул тултарнă çĕре пирĕн шултăрапа вăтам промышлĕннăç çакăн пек курăнаҭ:

Хăма çуракан савăтсем.

Промышлĕннăçпа Сутуилӳ Комиссариаҭĕ аллинҭе—12, Çул Комиссариаҭĕн—2, уннах—тепĕр шпалă савăҭĕ, Шупашкар уйĕçтăвкомĕн—2, Йĕпреç уйĕçтăвкомĕн—2, копператтивсен—2, уйрăм çынсен—2.

Йăвăç каскалакан савăтсем.

Промышлĕннăçпа Сутуилӳ Комиссариаҭĕн—3.

Хими савăҭĕсем.

Промышлĕннăçпа Сутуилӳ Комиссариаҭĕн—1, тата тепре тума машшинсем Керманине саккас панă.

Тир савăҭĕ.

Промышлĕннăçпа Сутуилӳ Комиссариаҭĕн—1, уйрăм çынсен—3.

Типокрафисем.

Кĕнеке Кăларакан Уйрăмăн—2, виç уйĕçтăвкомăн—3.

Тимĕр ĕçлекен маçтерски.

Промышлĕннăçпа Сутуилӳ Комиссариаҭĕн—1, Çут Комиссариаҭĕн—2.

Çу çапакан савăт.

Промышлĕннăçпа Сутуилў Комиссариаҫĕн—1.

Ерех савăҫĕсем.

Промышлĕннăçпа Сутуилў Комиссариаҫĕн — 2, Тĕп çпиртăн—2.

Сăра савăҫĕ (путылкка тултаракан).

Ҫăвашсойусăн—1 (çĕнĕрен тунă).

Тутлă кăвас савăҫĕ.

Ҫăваш сойусăн—1.

Тапак хапрăкĕ.

Промышлĕннăçпа Сутуилў Комиссариаҫĕн — 1, уйрăм хуçасен—2.

Пысăк армансем.

Промышлĕннăçпа Сутуилў Комиссариаҫĕн — 4, тата уĕçтăвкомсемпе вулĕçтăвкомсен аллинҫе ҫылай.

Електриҫҫĕства стантсийĕсем.

Хула Совеҫĕсемпе уĕçтăвкомсенҫе—4.

Ҫукун çул маçтерскисем.

Çул Комиссариаҫĕн—2.

Вак промышлĕннăç, аласталăх промышлĕннăçĕ, ĕремессем.

Вак промышлĕннăç, аласталăх промышлĕннăçĕ тата тĕрлĕ ĕремессем ҫăваш çĕршывĕнҫе

ĕлĕк вăл йенђен темĕн ђухлĕ хĕсĕрленĕ пулин те, çапах, çĕр сахал пирки, ђылай ĕрђесе кайнă. Пуринђен ытла ђăпта çапас ĕç сарăлса кайнă. Вăрçăђђен хаљхи Ђăваш респуплĕкĕ вырăнђе ђăпта, ракуша таврашĕ çуллен 15 мĕлйуна çитеђђен хатĕрленĕ, теççĕ. Ђăпта çапасси ђăваш хушшинђе çавăн пек сарăлса кайни ăçтан килнĕ пулатха вăл? Пĕр йенђен —пирĕн вăрмансем пур, çавăнпа курăс та пулнă. Ăна çав пулăшнă пулмалла. Анђах унтан ытла ђăвашсене çав ĕçе ниçта кайса кĕме çукки ĕçлеттернĕ. Ђăпта ĕçĕ вăл йӳнĕ ĕç. Пурнăçа ытти майпа йӳнеçтерекен халăх вăл ĕçе ĕçлемест. Ђăвашсен пурнăç хĕстерсе çитнипе вăл ĕçе ирĕксĕрех ĕçлемелле пулнă. Тата ђăпта çапма нумайах вĕрĕнни мĕнĕ те кирлĕ мар. Пирĕн респуплĕкре ытти алăсталăх промыслисем те çакăн йевĕрлĕрехскерсем, тоххот сахалтарах параканскерсем. Анђах çапах та епĕр вĕсене: кусем тоххот сахал параççĕ, пăрахмалла кусене, теме пултараймастпăр. Хаљ çак вăхăтра, малашне те ђылай вăхăт, вĕсем вăрăнне урăх нимĕн те парайас çук. 40 пин çын вăйне ниçта шăнăçтарайманнине астăвас пулать. Çавсенех тоххотлăрах тума

тăрăшас пулаť,—вăл пĕр йенђен, тепĕр йенђен халăха тоххотлăрах аласталăхсене, ĕремессене вĕрентес пулаť.

Револђутсиђђен пирĕн респуплĕк вырăнђе вак промышлĕннăç, аласталăх промышлĕннăçĕ, тĕрлĕ ремессем йепле тăнине епĕр пĕтĕмпех тĕплĕ пĕлсе çитерейместпĕр, кирлĕ ђыхвăрсем çителĕклĕ çук. Краштăн вăрçи пĕтнĕ çулхине 20—21 ç., Халăх Хуçайстви Канашăн отђођĕ кăтартнă тăрăх ак çакăн пек йапаласене çакăн ђухлĕ хатĕрленĕ:

Куљпа ракуша	1.500	пин.
Катка пиђке	6.000	
Карçинккă	35.000	
Сăмала	10.000	пăт.

Вăрçă ваљљи пирĕн вак промышлĕннăçпа аласталăх промышлĕннăçĕ ђылай йапала тăратнă, вăл йăвăр вăхăтра патшалăха нумай пулăшнă.

Унăн ун ђухнехи пурăнăçĕ çинђен пирĕн çителĕклĕ маттериалсем çук. Çавăнпа ун çинђен калама йăвăр.

Вăл тĕлĕшрен хаљтерех пухнă маттериалсем анђах. 1925-мĕш çулта пухнă маттериалсене хаљ пирĕн Статтисçтĕк Управленийĕ уйрăм кĕнеке туса кăларнă. Йулашки вăхăтра пухнă

маттериалсене хаљ тирпейлесех пĕтерейменха Çавăнпа пирĕн алăра çав маттериалсем анђахрах. Çав кĕнеке тухнă пиркийех кунта ђыхвăрсем нумайах çырмалли те çук. Епĕр çавăнпа та хутран ситрен анђах, кирлĕ таран, илсе пăхăпăр.

Вĕт промышлĕннăçпа алăсталăх промышлĕннăçĕ пирĕн респуплĕк халăх хуçайствинђе ђылай пысăк вырăн йышăнса тăраççĕ. Хаљхи вăхăтра вĕсем çулталăкне 8 – 9 мĕлйун тенкĕлĕх йапала кăлараççĕ.

Вăл, вăрçăпа выçлăх вăхăтĕнђе нађарлансах çитнĕскер, аталанни курăнсах тăрат̆, вĕт, малтанах каланăђђĕ: выçлăх çул пĕр вăхăтра вăл пĕтĕмпех тенĕ пек сӳнсех ларнă, тенĕђђĕ.

1925-мĕш çулта, кĕркунне вĕт промышлĕннăçлă, алăсталăхлă хуçайствăсем респуплĕкĕпе 18.158 пулнă, мĕн пур хуçайствă пирĕн 173 пине йахăн. Çапла ĕнтĕ, кашни 10 хуçайствăран пĕри йепле те пулин промыслапа тăрмашат̆. Тĕрлĕ промыслапа тăрмашакан халăх 23 пинрен иртсе кайат̆.

Промыслаллă халăх йышлăхĕ тĕлĕшĕнђен пирĕн респуплĕк, пĕтĕм Сойусĕпе илсен, саккăрăмĕш вырăн йышăнса тăрат̆. 1) Арханкĕљск

кĕпĕрнинђе кашни 10 пин çынран 765 çын промыслапа тăрмашаҭ, 2) Нимĕђ респуплĕкĕнђе—569, Веткă кĕпĕрнинђе—556, 3) Мускав кĕпĕрнинђе—445, 4) Ивано-Воснеççенск кĕп.—400, 5) Волоктă кĕп.—392, 6) Ленинкрат кĕп.—356, 7) Ђулхула кĕп.—330, 8) Пирĕн респуплĕкре—319 çын.

Çак нумайах та мар ђыхвăрсенђенех пирĕн вĕт промышлĕннăç хуçайствăра мĕнле пысăк вырăн йышăнса тăнине аван курма пулаҭ.

Тĕрлĕ промысласем, курнакантараххисемех, 80-ран иртсе кайаççĕ. Кунта епĕр мĕнле промысласем пуррине, вĕсемпе кашнипе мĕн ђул çын тăрмашнине, мĕн йапала тунине кăтартса парăпăр.

	Мĕн ђул кил	Мĕн ђул çын ĕçлет	Мĕн хаклăх йапала кăлараҭ.
1. Катка-пиђкесем	1004	1083	90120
2. Çăм атă йавалас ĕç . . .	498	593	181562
3. Йĕке тăвакансем	20	20	—
4. Çил армансем	1856	2095	2690341
5. Вĕрен йавас ĕç	34	37	2005
6. Шыв армансем	514	725	3194185
7. Пыршă ĕçлекен	1	1	—
8. Иçвĕс ĕçлекен	2	18	440
9. Çăм йапала çыхакан . . .	2	2	—
10. Хут купăс тăвакан	1	1	—

	Мĕн ђул кил	Мĕн ђул çын ĕçлет	Мĕн хаклăх йапала кă-ларат.
11. Тараса тăвакан	1	—	—
12. Куршак ђашăк тăвакан .	40	54	7541
13. Тура тăвакан	5	5	—
14. Пĕкĕ авакан	56	109	—
15. Тимĕр витре тавраше . .	218	226	21340
16. Калуш саплакан	1	1	—
17. Ађасене выљамалли . . .	1	1	—
18. Пиђет тăвакан	1	1	—
19 Кирпĕђ тăвакан	685	1610	127359
20. Урапа кусатăранĕ„	512	570	70383
21. Корçинккă „	422	464	31930
22. Калăп „	1	2	—
23. Кăлпасса „	14	35	—
24. Сăран „	63	87	49502
25. Канфет тавраше „	6	6	—
26. Ут арманĕ	8	10	3700
27. Тĕрлĕ йапалана сăрлакан .	5	6	—
28. Крахмал тăвакан	1	2	1100
29. Ђăпта çапакан	4226	9970	647653
30. Кĕрпе арманĕ	361	435	218310
31. Тимĕрç	618	1105	193783
32. Çăпата тăвакан	1058	1222	68972
33. Хăма çуракан	1	2	—
34. Кашăк тăвакан	1	1	—
35. Кĕреçе „	52	57	—
36. Кунтăк „	10	13	—
37. Çу çапакан	183	275	142063
38. Пукан-тенкел тăвакан . .	13	15	1050
39. Пăхăр йапала ĕçлекен . .	4	4	—
40. Пўрт тăрри сăрлакан . .	9	14	—
41. Супăњ тăвакан	6	8	—
42 Тукун авакан	261	373	—

	Мĕн ђул кил	Мĕн ђул çын ĕçлет	Мĕн хаклăх йапала кăларaт
43. Тир тăвакан	499	604	218688
44. Турта тăвакан	3	3	—
45. Парикмахĕрсем	15	17	—
46. Вутлă арман	28	81	—
47. Тимĕр кăмака тăвакан . .	5	5	—
48. Тупан „	34	34	—
49. Çĕвĕç	1623	1647	113342
50. Потташ тăвакан	1	2	—
51. Вир арманĕ	78	136	96314
52. Кăнђала арламалли машшин тăвакан	56	58	4031
53. Кĕсле купăс тăвакан . . .	17	17	—
54. Ала çапакан	12	18	—
55. Çурта тăвакан	1	1	—
56. Çуна „	58	58	57030
57. Сăран атă тăвакан	1005	1159	177307
58. Слессăрсем	94	98	13314
59. Салат арманĕ	14	14	6217
60. Смала пĕçерекен	359	517	28788
61. Тăла пусакан	6	10	—
62. Сĕтел тăвакан	583	639	57928
63. Тапак „	1	12	—
64. Урапа „	99	100	70383
65. Пир тĕртекен	11	11	—
66. Тĕрлĕ йапала çавракан . .	10	16	—
67. Кăмрăк тăвакан	57	71	5031
68. Сăн ўкерекен	10	10	—
69 Çăкăр пĕçерекен	42	43	—
70. Хăмла	1	7	—
71. Ђасси йусакан	23	24	—
72. Ђашкă тăвакан	23	23	—

	Мĕн ђул кил	Мĕн ђул çын ĕçлет	Мĕн хаклăх йапала кă-ларать.
73. Ђереппитсă тăвакан . . .	1	1	—
74. Çĕлĕк картус çĕлекен . .	37	45	6158
75. Çăм тапакан	144	205	467685
76. Шђоткă тăвакан	4	4	—
77. Лаша тавраш̆е тăвакан . .	110	120	11552

Çаксене çийелтен анђах пăхса тухсан та, кунта пурĕ те шута кĕменни курăнсах тăрать, пĕтĕмпех шута илсен, тата нумайтарах пулмалла.

Промысласем тĕрлĕ уйессенђе тĕрлĕ саралнă. Вăл йенђен ђи малта Шупашкар уйесĕ пырать (хуçайствăран илсен 17 прођ. халăхран—5,9 прођ.), унтан Йетĕрне уйесĕ (9,8 прођ; 2,4 прођ.), Улатăр (9 прођ; 2 прођ.), Йĕпреç (9,6 прођ.; 1,9 прођ.), Çĕрпӳ (5,8 прођ.; 1,8 прођ.). Шупашкар уйесĕ ђăпта çапас, урапа тăвас, çăматă йăвалас, корçинккăсем тăвас тĕлĕшрен палăрса тăрать. Йетĕрне уйесĕ çĕвĕçсемпе, тимĕрçсем нумайипе, кĕрпе, атă, сĕтел тавраш̆е тăвас тĕлĕшрен паллă вырăн йышăнса тăрать. Йĕпреç уйесĕнђе тукунпа тир нумай тăваççĕ. Улатăр уйесĕнђе сăмала, тикĕт тăвас тĕлĕшпе нумай ĕçлеççĕ. Çĕрпӳ уйесĕнђе пур промысла та пĕр майлăрах саралнă.

Мĕнле çынсем промысла тĕлĕшĕнҫен ытларах ĕçлеççĕ? тесе ыйтсан, тӳрех калас пулаӗ: ҫухӑнтараххисем ытларах ĕçлеççĕ, тес пулаӗ.

Ăна çак ҫихвӑрсем аван кӑтартса параççĕ:

Йатака çĕр $^1/_4$ теçеттинран кайа тивекен хуçайствӑсенҫен промысласемпе 35 проҫҫӑн тӑрмашаççĕ, $^1/_4$ теçеттинран пуçласа $^1/_2$ çитиҫҫен тивекенсенҫен—8,6 проҫ., $^1/_2$ теçеттинран пуçласа $^3/_4$ теçеттина çитеҫҫен тивекенсенҫен—6,1 проҫ., $^3/_4$ теçеттинран пуçласа 1 теçеттина çитеҫҫен тивекенсенҫен—3,2 проҫ., 1 теçеттинран $1^1/_2$ çитиҫҫен тивекенсенҫен—3,1 проҫ., $1^1/_2$ теçеттинран 2 теçеттина çитиҫҫен тивекенсенҫен—2,1 проҫҫӑн.

Епĕр ҫухӑнсен пурӑнӑçне йусас тесен, промысласене пулӑшмасӑр иртсе кайма пултараймастпӑр.

Пирĕн алӑсталӑх промышлĕннӑçне мĕн вӑй çитнĕ таран ӳсме пулӑшас пулаӗ, пурне те пĕр пекех мар. Хӑшĕ усӑллӑрах, хӑшĕнпе нумай халӑх тӑрмашаӗ, çавсене ытларах пулӑшмалла. Калӑпӑр, ҫӑпта çапас ĕç тоххотлӑ ĕçех мар, анҫах вӑл ĕçе нумай халӑх ĕçлет, тата çукрах çынсем ĕçлеççĕ ӑна,—вӑл промыслӑна пулӑшмалла. Тимĕр ĕçĕ, атӑ çĕлес, йӑвалас ĕç,

çĕвĕ ĕçĕ, скĕпитар-смала тавраш ĕçĕсем, стоҗар ĕçĕ, кирпĕҫ тăвас ĕç тоххот ытларах параççĕ,—вăл ĕçсене халăха нумайтарах вĕрентме тăрăшас пулаҭ вăл ĕçсене пулăшса пырас пулаҭ.

Пулăшас тесен мĕн тумалла-ши-ха?

Пĕр йенҫен ҫĕрĕ тавар, ĕçленĕ ҫух кирлĕ хатĕрсене, çителĕклĕ туйантарма тăрăшас пулаҭ, вăй çитнĕ таран кивçенле парса, вĕсене кирлĕ вăхăтра хатĕрлеме кивçен укçа ытларах памалла тăвас пулаҭ, тепĕр йенҫен тунă йапаласене майлă сутма пулăшас пулаҭ, виççĕмĕш йенҫен—ĕçе вĕрентессине вăйлăрах йамалла, вăл ĕçсене вĕрентекен школсем ытларах уçмалла, унта ытларах çын вĕрентмелле.

Алăсталăх промышлĕннăçне ӳсме, маттурланса пыма пулăшас ĕç копператси урлă, вăл промышлĕннăça копператсиленипе пĕрле пулса пымалла.

Мĕн тунăши епĕр вăл тĕлĕшпе ку таранҫҫен?

Ку таранҫҫен пирĕн промысла копператсийĕсем 26 çитнĕ, унта ҫленсем 1644. Анҫах ку сахал, ăна тӳрех калас пулаҭ. Вĕсем те укçа тенкĕ тĕлĕшĕнҫен вăйлă мар. Вĕсене пулăшма çак çулсенҫе Происвотсойус урлă

33.000 тенкĕ вăрăмлăха кивçен укçа панă. Копперативсен укçа тавращĕ хăйсен те ытларах пуçтарма тăрăшас пулаť. Кăçал ак çак копперативсене вăрăмлăха кивçен çакăн ҫухлĕ панă:

Шупашкар уйесĕ.

Шупашкарти вăрман ерттелне .	1.000 т.
Елкеш йулташлăхне	1.200 т.
Йанымово ерттелне	1.000 т.
Йанкилтино ерттелне	500 т.
Вăрман кас ерттелне	750 т.
Ҫăрăш касси ерттелне	500 т.
Кӳкеç ерттелне	500 т.
Патирек ерттелне	500 т.
Çĕнйал ерттелне	1.200 т.
Иккасси ерттелне	1.250 т.
Сарапа касси ерттелне	500 т.
Апаш йулташлăхне	1.500 т.
Пихтула йулташлăхне	2.000 т.
Мамки ерттелне	500 т.
Ишек ерттелне	500 т.
Тимĕр çырми ерттелне	500 т.
Калай кассинҫи ерттеле . . .	500 т.
Тукай йулташлăхне	1.000 т.
Каранйал йулташлăхне	1.000 т.
Пайсупак ерттелне	1.000 т.
Паннă йулташлăхне	500 т.
Сĕнтĕр Вăрри йулташлăхне . . .	1.000 т.

Çĕрпӳ уйесĕ.

Çĕрпӳ йулташлăхне . . . . . . 500 т.
Атăк йулташлăхне . . . . 500 т.
Хурамал ерттелне . . . . 500 т.
Ђарпуç йулташлăхне . . . . . 500 т.
Кипек йулташлăхне . . . . . . 1.000 т.
„Хăмла“ йатлă йулташлăха . . . 1.000 т.
„Ирĕклĕх“ комунăна . . . . . . 500 т.

Йетĕрне уйесĕ.

Пантĕк йулташлăхне . . . . . . 1000 т.
Тĕвĕш „ . . . . 700 т.
Пошнарти „Çăкар-тăвара“ . . . . 500 т.
Йетĕрнери йулташлăха . . . . . 600 т.
Елмен сунарĕнђи йулташлăха . 1000 т.
Хутарти йулташлăха . . . . . . 800 т.
Улхашри ĕрттеле . . . . 1000 т.

Патĕрйал уйесĕ.

Хăмпуç Патĕрйалĕнђи йулташлăха 1000 т.
Пăла йулташлăхне . . . . . . 1000 т.

Улатăр уйесĕ.

Карт ерттелне . . . . 7000 т.
Улатăр йулташлăхне . . . . . 6000 т.

Происвотсойус ваљљи те Тĕпрен вăрăмлăха кивçен укçасем илкеленĕ, çак виç çул хушшинђе алăсталăх ваљљи 85.000 тенкĕ илнĕ.

Ђĕрĕ тавар туйантарас тĕлешрен пĕр курăс анђах илсе килсе панă, ăна та çителĕклех мар.

Тĕрлĕ хатĕрсем туйантарас тĕлĕшрен пĕр скĕпитар тумалли хурансем туйантарни анђах, паллăрах ĕçĕ те. Иртнĕ çулсем Пайторк 30 хурана йахăн салатнă.

Тĕрлĕ ăстана вĕрентес ĕç майĕпе вăйланса пырат, хал пирĕн çакăн пек школсем ĕçлеççĕ:

1. Сĕнтĕр Вăрринђи инструктăр школĕ ик уйрăм: сĕтел-пукан тата карçынккăсем тума вĕрентеççĕ.

2. Улатăрта ăсталăх шкулĕ—тимĕрç, слессăр, ђукунçă, столђар, çĕвĕ, тимĕрпе йăвăçа çаврас ĕçсене тума вĕрентет.

3. Ăсталăх шкулĕ Çĕрпўре: сĕтел-пукан, тимĕрç, атă тума вĕрентет.

4. Виçĕ çĕвĕ шкулĕ—пĕри Çĕрпўре, тепри Шупашкарта, виççĕмĕшĕ Йетĕрнере.

Маçтерскисем:

5. Шăхасанта—сĕтел-пуканпа тимĕрçе вĕрентеççĕ.

6. Аслă Патăрйалĕнђе – сĕтел-пуканпа тимĕрç ĕçне вĕрентет.

7. Аккулĕвра—сĕтел-пуканпа карçыккă ĕçне вĕрентеççĕ.

8. Пиђђуринăра—сĕтел-пуканпа тимĕрç ĕçĕсене вĕрентет.

9. Йетĕрнере - сĕтел-пукан тума вĕрентет

10. Нурăсра—сĕтел-пукан тума вĕрентеççĕ.

11. Турайра—ата тума вĕрентекен.

12. Çĕрпӳйалĕнђе—çĕтел-пукан тума вĕрентет.

Малашне çитес 5 çул хушшинђе тата 20 уйрăм уçмалла:

Сĕтел-пукан тума вĕрентекен—6,

Тимĕрçе вĕрентекен—4,

Карçынккă тума вĕретекен—2,

Атă çĕлеме вĕрентекенĕ - 2,

Çĕвĕ шкулĕ—2,

Пир тĕртме вĕрентекен—1,

Çурт таврашĕ тума вĕрентекен—3.

Вĕсенђен хăшĕ çĕнĕ шкулсем пулаççĕ, хăшĕ халђ пуррисем çумне хутшăнаççĕ.

Тата ĕçе вĕрентме ытти вырăнсене йама та шухăш пур. Вăл та пуç çинђи ĕç.

Халђ пирĕн вĕт промышлĕннăçпа алăсталăх промышлĕннăçĕ хушшинђе копператси сахал вырăн йышăнса тăратха. Тĕрлĕ армансем—нумай-и пирĕн копператси аллинђе?—Сахал. Пĕр ђăпта çапас ĕçре, вăрман ĕçĕнђе анђах

копператтивсем ĕçлекелеççĕ, ытти ĕççенҫе курăнсах каймасŤ. Малашне вăл ĕçе тӳрлетсе, йака çул çине кăларасах пулаŤ.

Пирĕн респуплĕкре, çĕр сахал çĕрте, вĕт промышлĕннăçпа алăсталăх промышлĕннăçне ӳстерес ĕçе, халăха тĕрлĕ ăсталăха, тĕрлĕ ĕремесе вĕрентес ĕçе питĕ вăйлă туса пыма рăшас пулаŤ.

Çавăн пек хушса хăварҫĕ пирĕн респуплĕкри комуниссен орканисатсийĕн иртнĕ конференсийĕ.

Промышлĕннăç тĕлĕшĕнҫен малашне мĕн тума шухăшланă.

Кăçалхи çулҫҫен пирĕн малашне промышлĕннăçа мĕнле çулпа йамаллине шутласа хуни çукҫĕ. Кăçал вара пирĕн правиттĕлствă çитес вун-вунпилĕк çул хушшинҫе промышлĕннăçа мĕнле ӳстермелли плана йышăнҫĕ.

Вăл план тăрăх пирĕн çакăн пек промышлĕннăç районĕсем пулмалла:

1. Çĕмĕрлепе Канаш районĕ.
2. Кира районĕ.
3. Улатăр районĕ.
4. Атăл районĕ.
5. Çĕрпӳ районĕ.

Çĕмĕрле районĕ.

Çĕмĕрлере йăвăça тĕрлĕ май ĕçлекен савăтсем пулмалла. Вĕсем ак çаксем:

1. Хăма çуракан савăт.
2. Пукансем авса тăвакан хапрăк.
3. Сĕтелсем тăвакан хапрăк.
4. Фанерă тăвакан савăт.
5. Паркет тăвакан савăт.
6. Клепкă тăвакан савăт.
7. Тир тумалли имçам тăвакан савăт.
8. Скĕпитарсем мĕнсем тăвакан савăт.

Çак савăтсем пурте пĕр çĕрте пулмалла.

Хăма çуракан савăт çулталăкне 1.492 пин купла фут хăма çурса кăлармалла, хăй хакăпе 977 пин тенкĕллĕх. Ĕçлекенсемпе слушăшçисем 196 çын пулмалла. Вăл савăтăн çурçĕсене тума 268 пин тенкĕ кирлĕ, машшин таврашсем—мĕнсем—419 пин тенкĕллĕх.

Авса пукан тăвакан хапрăк çулталăкне—27 пин тушăн пукан, 17 пин тенкĕлĕх, тумалла. Ĕçлекенсемпе слушăшçисем 677 çын пулмалла. Вăл савăта тума 1.100 пин ытла кирлĕ.

Сĕтелсем тăвакан хапрăк çулталăкне 3.000 сĕтел, 199 пин тенкĕллĕх тумалла. Ĕçлекенсемпе слушăшçисем—137 пулмалла. Ăна тума 185 пин тенкĕ кирлĕ.

Фанера савăçĕ çулталăкне 9270 купла метр фанера, 464 пин тенкĕллĕх, кăлармалла. Ĕçлекен-

семпе слушăшђисем—329 çын пулмалла. Ăна тума 485 тенкĕ кирлĕ.

Паркет савăђĕ 125 пин тăваткал метр паркет, 108 пин тенкĕллĕх, кăлармалла. Ĕçлекенсемпе слушăшђисем—58 çын пулмалла. Ăна тума 103 пин кирлĕ.

Клепкă савăђĕ 300 пин купла фут клепкă, 118 пин тенкĕллĕх, кăлармалла. Ĕçлекенсемпе слушăшђисем —66 çын, ăна тума 119 пин тенкĕ кирлĕ.

Тир тумалли имçемсен савăђĕ 568 пинлĕх имçам кăлармалла. Ĕçлекенсемпе слушăшђисем—169 çын пулмалла. Ăна тума 1.252 пин тенкĕ кирлĕ.

Йăвăç çăвĕ кăларакан савăт çулталăкне тавар 659 пин тенкĕллĕх кăлармалла. Ĕçекенсемпе слушăшђисем—265 çын пулмалла Ăна тума 830 пин тенкĕ кирлĕ.

Вăл савăтсене ĕçлеттерме унтах електриђђестВă стантсийĕ пулмалла, вăлах унти района та енерки парса тăмалла. Çулталăкне вăл 348 пин тенкĕллĕх енерки кăлармалла. Ăна пĕтĕм района вăй паракан тума 810 пин тенкĕ кирлĕ.

Çавсем пĕтĕмпе çулталăкне тавар, хăй хакĕпе шутласан, 4.147 пин тенкĕллĕх паракан пулмалла. Ĕçлекенсемпе слушăшђисем—1897 çын. Çав савăтсене туса пĕтерме 5.202 пин тенкĕкирлĕ.

Атăл районĕ.

Шупашкарта çак савăтсем пулмалла:

1. Хăма çуракан савăт.
2. Йăвăç каскалакан савăт.
3. Арман.
4. Електростантси.
5. Тир савăђĕ.
6. Тапак хапрăкĕ.
7. Кирпĕђ савăђĕ.
8. Хĕрлĕ тавар тăвакан хапрăк.
9. Типокрафи.

Хăма çуракан савăт çулталăкне 1592 пин купла фут, 811 пин тенкĕллĕх, хăма кăлармалла. Ĕçлекенсемпе слушăшђисем—133 çын пулмалла. Ăна тума 400 пин тенкĕ кирлĕ.

Йăвăç каскалакан савăт çулталăкне 378 пин тенкĕллĕх тĕрлĕ йапала кăлармалла. Ĕçлекенсемпе слушăшђисем—181 çын пулмалла. Ăна тума 270 пин тенкĕ кирлĕ.

Арман çулталăкне 297 пин пăт, 408 пин тенкĕллĕх çăнăх авăртса кăлармалла. Ĕçлекенсемпе слушăшђисем—38 çын пулмалла. Ăна тума 145 пин тенкĕ кирлĕ.

Електростантси—çулталакне 1.759 пин тенкĕллĕх енерки кăлармалла. Ĕçлекенсемпе слушăшђисем —60 çын пулмалла. Ăна тума 8.313 пин тенкĕ кирлĕ.

Тир савăђĕ çулталăкне 3.177 тенкĕллĕх тир тавар кăлармалла. Ĕçлекенсемпе слушăшђисем—320 çын пулмалла. Ăна тума 2 мĕлйун тенкĕ кирлĕ.

Тапак хапрӑкӗ ҫулталӑкне 150 пин пӑт, 2.400 пин тенкӗллӗх тапак кӑлармалла. Ӗҫлекенсемпе слушӑшҙисем—156 ҫын пулмалла. Ӑна тума 400 пин тенкӗ кирлӗ.

Кирпӗҙ савӑҙӗ—5 мӗлйун кирпӗҙ, 115 пинлӗх, кӑлармалла, ӗҫлекенсемпе слушӑшҙисем—120 ҫын-

Хӗрлӗ Тавар хапрӑкӗ ҫулталӑкне 2.500 пин тенкӗллӗх тавар кӑлармалла. Ӗҫлекенсемпе слушӑшҙисем —1.800 ҫын пулмалла. Ӑна тума 2 мӗлйун кирлӗ.

Куславккара.

Хӑма ҫуракан савӑтпа арман пулмалла.

Хӑма ҫуракан савӑт ҫулталӑкне 3.139 купла фут, 1.340 пин тенкӗллӗх хӑма ҫурса кӑлармалла. Ӗҫлекенсемпе слушӑшҙисем—196 ҫын пулмалла. Ӑна тума 834 тенкӗ кирлӗ.

Арман ҫулталӑкне 332 пин пӑт, 408 пин тенкӗллӗх ҫӑнӑх, кӑларакан пулмалла, унта ӗҫлекен—38 ҫын. Ӑна тумӑ 136 пин кирлӗ.

Йетӗрнере.

1. Ҫу савӑтне аслӑлатмалла.
2. Ерех савӑтне йусамалла.
3. Електростантси тумалла.

Ҫу савӑтне аслӑлатса 1 мӗлйун пӑт вӑрӑ ӗҫлесе кӑларакан тумалла, ун ҙух вӑл тавар 2.240 пин тенкӗллӗх паракан пулӗ. Ӗҫлекенсемпе слушӑшҙисене—178 ҫынна ҫитермелле.

Ерех савӑҙӗ ҫулталӑкне 250 пин витре ҙӗрӗ ҫпирт,

460 пин тенкĕллĕх, кăларакан пулмалла. Ĕçлекенсем пе слушăшђисем—150 çын.

Унтах тата електростантси тумалла.

Кира районĕ.

Кунта çакăн пек савăтсем пулмалла:

1. Хăма çуракан савăт.
2. Фанерă савăђĕ.
3. Йăвăç çу кăларакан савăт.
4. Скĕпитар савăђĕ 1 №.
5. Скĕпитар савăђĕ 2 №.
6. Скĕпитар савăђĕ 3 №.
7. Пушкарсем-мĕнсем тăвакан савăт.
8. Хутпа картон тăвакан хапрăк.

Хăма çуракан савăт çулталăкне 1.721 пин купла фут, 791 пин тенкĕллĕх, хăма çурса кăлармалла. Ĕçлекенсемпе слушăшђисем — 133 çын пулмалла ăна тума 419 пин тенкĕ укçа кирлĕ.

Фанера савăђĕ çулталăкне 13 пин купла метр фанерă, 646 пин тенкĕллĕх, кăлармалла, ĕçлекенсемпе слушăшђисем—452 çын пулмалла, ăна тума 583 пин тенкĕ укçа кирлĕ.

Йăвăç çăвĕ кăларакан савăт çулталăкне 210 пин тенкĕллĕх тавар памалла. Ĕçлекенсемпе слушăшђисем—65 çын пулмалла. Ăна тума 250 пин тенкĕ кирлĕ.

Скĕпитар савăђĕ 1 № çулталăкне скĕпитар, канифођ тата кăмрăк 163 пин тенкĕллĕх памалла. Ĕçлекенсемпе слушăшђисем — 55 çын пулмалла. Ăна тума 200 пин тенкĕ кирлĕ пулаť.

Скĕпитар савăҫĕсем 2 **пе 3 №№** те малтанхи пекех пулмалла.

Пушкар-мĕн тăвакан хапрăк ҫулталăкне 700 пин тенкĕллĕх пушкар кăлармалла. Ĕҫлекенсемпе слушăшҫисем—150 ҫын пулмалла. Ăна тума 1.200 пин тенкĕ кирлĕ пулаť.

Хутпа картон хапрăкĕ ҫулталăкне хутпа картон 1.500 пин тенкĕллĕх туса кăлармалла. Ĕҫлекенсемпе слушăшҫисем—400 ҫын пулмалла. Ăна тума 1.200 пин тенкĕллĕх кирлĕ пулаť.

Улатăр районĕ.

Улатăрта ҫак савăтсем пулмалла:

1. Хăма ҫуракан савăт.
2. Йăвăҫ каскалакан савăт.
3. Електростантси.
4. Кирпĕҫ савăҫĕ.
5. Ерех савăҫĕ.
6. Типокрафи.

Хăма ҫуракан савăт ҫулталăкне 3.136 пин купла фут хăма, 1.349 пин тенкĕллĕх, кăлармалла. Ĕҫлекенсемпе слушăшҫисем—196 ҫын пулмалла. Ăна тума 834 пин тенкĕ кирлĕ пулаť.

Йăвăҫ каскалакан савăт ҫулталăкне тĕрлĕ йапала 378 пин тенкĕллĕх тумалла. Ĕҫлекенсемпе слушăшҫисем—181 ҫын пулмалла. Ăна тума 270 пин тенкĕ кирлĕ пулаť.

Кирпĕҫ савăҫĕ Шупашкарти пекех пулмалла.

Ерех савăҫĕ ҫулталăкне 200 пин витре ҫĕр ҫпирт,

368 пин тенкĕллĕх кăлармалла. Ĕçлекенсемпе слушăшҙисем—120 çын пулмалла. Ăна тума 300 пин тенкĕ кирлĕ пулаť.

Алтăш стантси таврашĕнҙе çакăн пек саватсем пулмалла:

1. Хăма çуракан савăт.
2. Йăвăç çăвĕ кăларакан савăт.
3. Електростантси.
4. Кĕленҙе савăҙĕ (ку вырăн татăклах мар).

Хăма çуракан савăт çултаăкне 1.721 пин купла фут, 791 пин тенкĕллĕх, хăма кăлармалла. Ĕçлекенсемпе слушăшҙисем—133 çын пулмалла. Ăна тума 419 пин тенкĕ кирлĕ пулаť.

Йăвăç çăвĕ кăларакан савăт çулталăкне йăвăçран тухакан тĕрлĕ йапала 97 пин тенкĕллĕх пулмалла. Ĕçлекенсемпе слушăшҙисем—50 çын пулмалла. Ăна тума 120 пин тенкĕ кирлĕ пулаť.

Електростантси пĕҙĕккĕскер пулмалла.

Кĕленҙе савăҙĕ çулталăкне путылккăсем 1.140 пин тенкĕллĕх туса кăлармалла. Ĕçлекенсемпе слушăшҙисем унта—400 çын пулмалла. Ăна тума 1.500 пин тенкĕ кирлĕ пулаť.

Çĕрпӳ районĕ.

Çĕрпӳ таврашĕнҙе пĕр ерех савăҙĕ тума шутланă. Вăл савăт çулталăкне 200 пин витре, 368 пин тенкĕллĕх, çпирт туса кăлармалла пулаť. Унта ĕçлекенсемпе слушăшҙисем—120 ç.

пулмалла. Ăна тума 300 пин тенкĕ кирлĕ пулаť.

Патĕрйаљ (Йĕпреç уйесĕ) районĕ.

Патĕрйаљ таврашĕнђе те Çĕрпӳ патĕнђи саваӑт йеверлĕ ерех савăђĕ тума шухăш пур.

Çав хапрăк савăтсене туса пĕтерме мĕн пурĕ 31 мĕлйун тенкĕ ытларах кирлĕ. Патшалăхран 12—15 мĕлйуна йахăн илме шухăшланă, ыттине промышлĕннăçпа вырăнти пӳтшет ђăтмалла. Вара пирĕн промышлĕннăç тавар çулталăкне 35—40 мĕлйун тенкĕллĕх паракан пулмалла. Ĕçекенсем çав çĕнĕрен тăвакан хапрăк-савăтсенђе 8 пин çын ытла пулмалла.

Крахмалпа паткă савăђĕсем.

1. Шăхасан районĕ: Шăхасан, Шăпăлка, Мами вулăсĕсем кĕреççĕ.

Кунта 5 савăт тумалла. 4 крахмал савăђĕ, 1 паткă савăђĕ.

2. Каçа районĕ: Каçал, Хурамал, Мăрат вулăсĕсем кĕреççĕ.

Кунта 3 савăт тумалла.

3. Çĕрпӳ районĕ: Çĕрпӳ, Ђурађăк, Ђупай, Упи вулăсĕсем кĕреççĕ.

Кунта 2 савăт тумалла.

4. Йетĕрне районĕ: Йетĕрне, Ленин, Палтай вулăсĕсем кĕреççĕ.

Кунта 2 савăт тумалла.

5. Кавал районĕ: Кавал, Арапуç, Тăвай вулăсĕсем кĕреççĕ.

Кунта 4 савăт тума шухăш пур.

6. Елĕк районĕ: Елĕк, Ассакасси, Ђăвашсурăм вулăсĕ.

Кунта 2 савăт тума шухăш пур.

7. Вăрнар районĕ: Нурăс вăрнар, Йавăш вулăсĕсем кĕреççĕ.

Кунта икĕ савăт тума шухăшланă.

8. Улатăр районĕ: Улатăр вулăсĕ.

Кунта 3 савăт тума шухăш пур.

Калас пулат̆, çак савăтсем кашни мĕн пысăкĕш, вĕсене тума укçа мĕн ђухлĕ кирлĕ, унта мĕн ђухлĕ ĕçлекенсем пулмалла, кашни мĕн ђухлĕ йапала туса кăлармалла—çав ыйтусене пĕтĕмпех хаљ татса пĕтермен-ха, вăл малашнехи ĕç.

Тата ак çакна калас пулат̆. Ку савăтсенђен нумайĕшне копперативсен хăйсен тумалла пулат̆, патшалăх вĕсене тума укçа нумайах парас çук.

Çитес пилĕк çулхи план.

Кăçал пирĕн правиттĕлствă çитес пилĕк çул хушшинђе промышлĕннăç мĕнле ӳсмелли план йышăннă. Вăл плана хаљ Халăх Хуçайствин

Аслă Канашĕ те йышăннă, анҫах вăл йыщăннă ҫух ҫав плана пăртак улăштарса йыщăннă. Епĕр кунта ҫав Халăх Хуҫайствин Аслă Канашĕ йышăннă тăрăх кăтартса парăпăр.

Ун тăрăх ҫитес пилĕк ҫул хушшинҫе пирĕн ҫакăн пек хапрăк-савăтсем ҫĕнĕрен тумалла:

I. Йăвăҫ каскалаканĕсем.

1. Хăма ҫуракан савăт.
2. Авса пукан тăвакан хапрăк.
3. Сĕтел тăвакан хапрăк.
4. Фанерă тăвакан савăт.
5. Паркет тăвакан савăт.
6. Кҫепкă тăвакан савăт.

Кусем пурте Ҫĕмĕрлĕре пулмалла.

II. Йăвăҫ химийĕ промышлĕннăҫĕ.

7. Йăвăҫ ҫăвĕ кăларакан савăт.
8. Скăпитар савăҫĕ.

III. Сăран промышлĕннăҫĕ.

9. Сăран тумалли имҫамсен савăҫĕ.

IV. Кирпĕҫ савăҫĕсем.

10. 11. Икĕ кирпĕҫ савăҫĕ.

V. Електростантсисем.

12. 13. Икĕ елекростантси: пĕри Ҫĕмĕрлĕре, тепри Шупашкарта.

1. Хăма ҫуракан савăт. Ăна 1928—29-мĕш ҫултан

пуçласа 1929—30-мĕш çулта туса пĕтермелле, мĕн пурĕ тума 669 пин таран укçа кирлĕ пулаť. Вăл 5 рамлă пулаť, унта ĕçлекен 190 çын пулмалла.

2. Авса пукан тумалли хапрăк. Кăна 30—31-мĕш çулта туса пĕтермелле. Тума 678 пин тенкĕ кирлĕ пулаť. Ĕçлекенсем 673 çын пулмалла.

3. Сĕтелсем тăвакан хапрăк. Кăна та 30—31-мĕш çулта туса пĕтермелле. Тума 170.000 тенкĕ кирлĕ пулаť. Ĕçлекенсем 132 çын пулмалла.

4. Фанерă савăђĕ. Кăна 29—30-мĕш çулта туса пĕтермелле. Тума 344 пин тенкĕ кирлĕ пулаť. Ĕçлекенсем 326 çын пулмалла.

5. Паркет савăђĕ. Кăна та 29—31-мĕш çултах туса пĕтермелле. Тума 77 пин кирлĕ пулаť. Ĕçлекенсем 55 çын пулмалла.

6. Клђопкă савăђĕ. Çав çултах туса пĕтермелле. Тума 102 пин тенкĕ кирлĕ. Ĕçлекенсем 55 çын пулмалла.

7. Йăвăç çăвĕ кăларакан савĕт. 28—29-мĕш çулта пуçласа 29—30-мĕш çулта пĕтермелле. Тума 720 пин тенкĕ кирлĕ. Ĕçлекенсем 170 çын пулмалла.

8. Скĕпитар савăђĕ. Çав вăхăтрах туса пĕтермелле. Тума 200 пин тенкĕ кирлĕ. Ĕçлекенсем 55 çын пулмалла.

9. Сăран тумалли имçамсен савăђĕ. 28—29-мĕш çулта пуçласа 30—31-мĕш çулта пĕтермелле. Тума 1.094 пин тенкĕ кирлĕ пулаť. Ĕçлекенсем 152 çын пулмалла.

10. Кирпĕђ савăђĕ №1. 27—28-мĕш çулта пуç-

ласа 28—29-мĕш çулта пĕтермелле. Тума 75 пин кирлĕ. Ĕçлекенсем 24/120 çын пулмалла.

11. Кирпĕђ савăђĕ 2 №. 29—30-мĕшĕнђе пуçласа 30—31-мĕшĕнђе пĕтермелле. Лешин пекех пулмалла.

12. Çĕмĕрлĕри електростантси. 28—29-мĕш çулта пуçласа 29—30-мĕшĕнђе пĕтермелле. Тума 925 пин тенкĕ кирлĕ пулаť. Ĕçлекенсем 50 çын пулмалла.

13. Шупашкарти електростантси. Çав çулсенђех тумалла тума 417 пин тенкĕ кирлĕ пулаť. Ĕçлекенсем 25 çын пулмалла.

Çак халђ кăтартнă йапаласене аслă планпа танлаштарсан, пăртак улшăнни те курăнаť. Пуринђен ытла кирпĕђ савăђĕсем улшăнђĕç. Çĕнĕ савăтсемсĕр пуçне çав пилĕк çул хушшинђе Йетĕрнери çу савăтне çĕнĕ „Дизель“ текен машшин лартмалла – 75 пин тенкĕллĕх; Йетĕрнепе Сĕнтĕр-Вăррĕнђи ерех савăђĕсене йусаса пĕтермелле тата аслăлатмалла, 620 пин тенкĕ хунă.

Типокрафисене йусамалла—189 пин тенкĕ хунă.

Шупашкарти тимĕр маçтерскине йусаса аслăлатмалла—60 пин тенкĕ хунă.

Йулашки.

Кунта епĕр хамăр çĕршывра промышлĕннăçа кирлĕ мĕнле мĕнле йапаласем пурри

çинђе вырăн сахал пирки ђарăнса тăмарăмăр. Çак йулашки ик çул хушшинђе вěсене тěпђесе пěлес тěлěшпе ђылай ěçленě. Çěр айěнђе выртакан йапаласем çаксем: фосфорит, торф, тăмсем.

Йулашкинђен çакна калас килет. Пирěн йышăнса хунă план пысăкках мар, анђах ăна пурăнăçа кěртме питě нумай тăрăшмалла пулаť-ха. Пěр йенђен хамăрăн укçа çуккипе укçа Тěпрен нумай илмелле пулаť. Вăл çăмăл йапалах мар. Тепěр йенђен кунта хамăрăн промышлěннăç ěçне вěреннě çынсем, иншенерсем, çукпа пěрех. Çав та нумай кансěрлесе тăраť. Вěсене хатěрлесси вăл пирěн пысăк ěç.

Кирек-мěнле йăвăр пулин те, тимлесе тусан ěç пулаť. Епěр, Окťапěр револђутсийě ађисем, ěçе тимлесе тума вěреннě. Тăвас пулсан, тăвасах пулаť.

ТУПМАЛЛИ.

Стр.

Пирĕн çĕршывăн хуçайствă сăнĕ 3

Ĕлĕк ђăваш çĕршывĕнђе промышлĕннăç ма ўсмен 8

Ђăваш çĕршывĕнђе вăрçăђђен мĕнле промышлĕннăç пулнă 10

Вăрçăсемпе выçлăх çулсем 13

Промышлĕннăç аталанаť 15

Вак промышлĕннăç, алăсталăх промышлĕннăçĕ, ĕремессем 27

Промышлĕннăç тĕлĕшĕнђен малашне мĕн тума шухăшланă 41

Çитес пилĕк çулхи план 50

Йулашки 53

Октăпĕр револȝутси 10 çул
тултарнă йупилей йаȝĕпе

Ȝăваш Кĕнеки Уйрăмĕ

кăларакан кĕнекесем:

1. **Ленин.** Октăпĕрти револȝутси çинȝен.
2. **А. М. Михайлăв.** Ȝăваш çĕршывĕнȝи промышлĕннăç.
3. **Степанăвпа Павлăв.** Ȝăваш ĕçхалăхĕн çамрăк квартийĕ.
4. **П. Иванов.** Халăха вĕрентес ĕçпе кĕнĕке кăларас ĕç.
5. **Орлова И. П.** Октăпĕрти револȝутсипе ȝăваш хĕрарăмĕ.
6. **Тшон Рит.** Тĕнȝене кисрентернĕ 10 кун.
7. **Шенкер.** Çиçĕм çиçрĕ... Кĕмсĕртетрĕ.
8. **Йуман Т. П.** Укăлȝа касси.
9. **Йурккин.** Вĕренекен.
10. **Трупина М.** Çĕнтерȝĕ.

Ȝăваш Кĕнеки Уйрăмĕ, Шупашкар, ȜАССР.

Ȝăваш кĕнекисен катталăкне ыйтсан, укçасăрах йараççĕ. Кирлĕ кĕнекесене, кăтартнă атрĕс тăрăх йараççĕ. Ытларах илекенсене — скиткă.

Хакне йӳнетнĕ.

Иӳнетнĕ хакĕ 6 пус.